

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-2-1

УДК 351/354:37

*Вітовецький В., аспірант ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2821-9931*

*Vitovetskyi V., researcher of Training Research and Production Center of
the National University of Civil Protection of Ukraine Kharkiv*

ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ: СТАТУСНО-РОЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА КРИТЕРІЇ ПРЕСТИЖНОСТІ

HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: STATUS-ROLE DIFFERENTIATION AND PRESTIGE CRITERIA

У статті розглядаються основні питання статусно-рольової диференціації та критерії престижності освіти в Україні. Вивчено фактичний стан престижності освіти, сильні та слабкі сторони в українській освіті. Аналізуються основні питання, що можуть негативно впливати на престижність української освіти. Вивчено закордонний досвід підвищення якості та престижності освіти різних держав, та вироблено пропозиції щодо впровадження корисного закордонного досвіду в українську освіту зокрема, а також визначено напрями модернізації.

Ключові слова: *реформування освіти, моделі реформування освіти, престижність освіти, вища освіта в Україні, публічне управління освітнім процесом, освіта.*

The article examines the main issues of status-role differentiation and criteria for the prestige of education in Ukraine. The actual state of the prestige of education, strengths and weaknesses in Ukrainian education have been studied. The main issues that can negatively affect the prestige of Ukrainian education are analyzed. The foreign experience of improving the quality and prestige of education of various states was studied, and proposals were made for the introduction of useful foreign experience into Ukrainian education in particular, and the directions of modernization were also determined.

Keywords: *education reform, models of education reform, prestige of education, higher education in Ukraine, public management of the educational process, education.*

Постановка проблеми. Вивчення проблемних питань в українській освіті та питань підвищення її престижності на сучасному етапі реформування, важливе питання, та неможливо без порівняльного аналізу його з закордонним досвідом реформування освітньої системи. Сучасний світ демонструє ефективну систему освіти, та необхідність підвищення рівня освіти в Україні, тому необхідне проведення аналізу закордонного досвіду, вивчення проблемних питань в системі української освіти та вироблення конкретних пропозицій щодо удосконалення освітньої системи, з конкретним напрямом щодо престижності української освіти що в свою чергу надасть змогу зменшити відтік кадрів, які продовжують виїжджати у пошуках більш престижної освіти за кордоном. Значущим моментом в реалізації завдань теоретичного аналізу закордонного досвіду є визначення напрямів що більше підходять для реформування освітньої системи в Україні, а також факторів, що на неї впливають, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до визначення критеріїв престижності освіти в Україні та механізмів її підвищення безпосередньо розглядаються із проблемою доцільності та ступеню впливу держави. Також аналізується державна політика що характеризується вираженою спрямованістю на досягнення різних за характером цілей і завдань, що стоять перед державою в певний момент часу.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення проблемних питань та основних етапів реформування освітньої системи в Україні для підвищення її престижності. Проаналізувати закордонний досвід для визначення основних напрямів реформування української освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. В результаті аналізу еволюції системи освіти, ми переконалися, що вона, залежно від історичного контексту, завжди була особливим каналом, з якого здійснювалося формування тієї чи іншої стратифікаційної структури суспільства. Канал соціальної мобільності можна розглядати як соціальну практику, пов'язану із зміною соціального стану. А інститут соціальної мобільності - це особливий різновид соціального інституту, що включає серед інших один або кілька каналів соціальної мобільності або інституціональних практик, пов'язаних зі зміною соціального становища.

Можна сказати, що система освіти «консервувала» ієрархічну будову соціуму. Зрозуміло, і сьогодні інститут освіти відображає структуру суспільства; відтворює відображену ним структуру суспільства і впливає на формування структури суспільства. Але, оскільки нас цікавить перспектива розвитку української дійсності в соціальному контексті через призму освіти, фокус наших інтересів зміщується до розгляду освіти як фактора, що визначає соціальну нерівність та інтенсифікацію процесів диференціації. А це означає що в центрі уваги – функція інституту освіти, яку визначено як соціальний ліфт, вона відбиває здатність освіти виступати каналом вертикаль-

ної мобільності. Хоча невід'ємною характеристикою освітньої системи також виступають функції передачі цінностей та знань, а також здійснення соціального контролю [3].

Будь-які інституціональні зв'язки, що характеризуються наявністю стійкої соціальної диференціації як по горизонталі, так і по вертикалі. Інститут української освіти, звісно не є винятком. Хоча освіту можна визначити як формальний процес, на основі якого суспільство передає цінності, навички та знання від однієї людини чи групи іншим, вона також є незамінним функціональним елементом суспільної гіперсистеми, його роль та значимість у стратифікації вже тривалий час є темою для наукової полеміки. Хоча твердження, що у сучасних суспільствах освіта стає найважливішим ресурсом, визначальним соціальним статусом індивіда, рівень його прибутку і можливості кар'єрного зростання цілком логічне, адекватно тенденціям дійсності і поширене, воно неодноразово вже знаходило спростування.

Сьогодні український соціум є поляризованою і складною структурою. Формування його нинішнього образу почалося 1990-ті рр., коли українське суспільство після розпаду СРСР вступило на стадію пошуку нових форм соціальної організації та ціннісних орієнтацій життєдіяльності. Настання ринкової економіки, зміна пріоритетів, моральна і ціннісно-духовна кризи перевернули українське суспільство. Було б помилково вважати, що радянське суспільство було однорідним, але в міру поглиблення трансформаційних процесів на пострадянському просторі його вигляд кардинально змінився. Наприклад, підвищився загальний рівень життя. З'явилися нові престижні високооплачувані види діяльності, пов'язані насамперед з інноваційними, фінансовими, комерційними видами діяльності, значно зміцнив свої позиції підприємницький шар. Еліта українського суспільства, що представляє вищий клас ієрархічної піраміди, зсередини зазнала сильної диференціації - відбулося не лише розшарування за видами діяльності (політична, наукова, економічна), але переплетення кількох напрямків. Незважаючи на суттєвий розрив із Заходом при оцінці за світовими критеріями (як правило, показник річного доходу), виходячи з власних методів розрахунку середнього шару (наприклад, оцінка прожиткового мінімального або «самоідентифікації» громадян), його кількість має тенденцію до зростання в порівнянні з попередніми періодами. [5]

Отже, ми з'ясували, що сучасне українське суспільство має дві основні типотворчі риси. По-перше, воно є пострадянським, оскільки народилося внаслідок краху радянської системи. По-друге, це суспільство, що трансформується, переживає період якісної зміни основних соціетальних характеристик.

У зв'язку з цим змінилися вимоги до структури та функцій соціальних інститутів. Кардинально змінилася парадигма сприйняття особистості людини, її права і свобода зажадали нового інституційного простору. Система

освіти стала винятком - переорієнтація функціонального ядра відповідно до нових вимог соціуму стала однією з відправних точок у трансформаційних процесах українського суспільства. А саме – система вищої освіти повертає собі роль «соціального ліфта» на шляху до досягнення соціального статусу. За всієї неоднорідності радянського суспільства ідея рівності громадян підтримувалася через освітній канал. Спроба штучно формувати соціальну структуру: стримувати природні процеси вертикальної мобільності, нівелювати стратові відмінності вирізняла інститут освіти тієї епохи. Такі заходи у ЗВО, розподільча система працевлаштування випускників, заміщення культурних цінностей ідеологічними принципами, складно оцінити однозначно, хоча вони впливали як на якість освіти, так і на рівень індивідуального інтелектуального потенціалу. Крім того, «проломи в монолітності освіти» з'являлися регулярно, спроба контролю та стримування стала перманентним станом. Відповідно, «фільтруюча» функція системи освіти була латентною, періодично переходячи у явну форму.[1] Таке явище можна назвати мінливим ефектом, воно характеризується постійною присутністю в суспільстві тієї чи іншої функції, але залежить від того, наскільки суспільство усвідомлює (або хотіло б усвідомити) її дію. Усвідомлення і визнання «фільтруючої» функції як явної відбулось у зв'язку зі змінами в соціумі після розпаду СРСР і сьогодні щонайменше не заперечується.[7]

Сучасна Україна – суспільство, що динамічно розвивається. Набута «відкритість», можливість виступати повноправним учасником глобальних світових процесів, широкість зовнішніх економічних та політичних зв'язків зумовлюють і внутрішню активність працездатного населення. Український соціум можна охарактеризувати як стратифікаційну структуру з достатньо високим рівнем, як горизонтальної так і вертикальної мобільності. Важливим показником рухливості структури суспільства є те, що відбувається поглиблення процесу диференціації самої системи вищої освіти. На сьогоднішній день практично кожен український випускник школи має можливість вступити до ЗВО.

Як критерії престижності закладів вищої освіти виступають найчастіше: висока репутація, якість освіти, рівень кваліфікації професорсько-викладацького складу, технічна та матеріальна оснащеність, можливість отримання високооплачуваної та конкурентоспроможної професії та інше. Одним із головних та ключових критеріїв варто визнати якісну складову. Проблема зниження рівня освіти в суспільстві досить тривалий час залишається актуальною і має на увазі: зниження рівня підготовки абітурієнтів, професійної компетенції викладачів, матеріально-технічного забезпечення учнів та інше.[2]

Поряд з вітчизняною престижною освітою особливий статус мають європейські та американські навчальні заклади. Навчання там традиційно сприймається в Україні як високоякісне й елітарне. Отримана за кордоном

освіта асоціюється з успішним працевлаштуванням та конкурентоспроможністю не лише на внутрішньому, але насамперед на зовнішньому ринку праці. Подібна ситуація з одного боку, результат зниженого престижу вітчизняної освіти, а також стереотипізованих уявлень про те, що в Європі більш сприятливі умови для життєдіяльності. З іншого боку, ідея єдиного світового освітнього процесу як наслідок входження до Болонського процесу культивується державою як закономірний план інтеграції та універсалізації.

Споживча позиція зрозуміла тим, що в період вибору молоддю людиною закладу вищої освіти та профілю навчання, йому складно орієнтуватися та знайти баланс між своїми уподобаннями та прагненням реалізувати себе. Слід зазначити, що частка іноземних студентів в українських ЗВО невелика і становить приблизно 3% від загальної чисельності іноземних студентів, які навчаються у світових освітніх установах, а «експорт українських освітніх послуг падає і становить менше 1 відсотка загальносвітового ринку експорту освітніх послуг». Такі дані можуть ілюструвати низький рівень якості, отже, і престижу, чи об'єктивну невідповідність світовим освітнім стандартам.[4] Хоча ці показники один одного не виключають, найактуальнішим і важливішим залишається перший.

Повертаючись до думки про рівні умови, в яких опиняються абітурієнти різних соціально-економічних статусів, розглянемо можливі варіанти вертикальної чи горизонтальної мобільності цих позицій. Вступаючи до українського престижного вузу з метою підвищити свій соціальний статус, абітурієнт із сім'ї середнього чи низького шару, ймовірно, спочатку має обмежені можливості для реалізації здобутої освіти, навіть у тому випадку, якщо вона має необхідні знання, вміння та навички. Без наявності інших ресурсів та засобів досягнення крім освіти, пересування ієрархічними сходами значно ускладнюється. Відбувається це тому, що абітурієнт з високим аскриптивним статусом навіть за наявності низьких інтелектуальних здібностей має можливість залишитися у своїй страті або піднятися ще на щабель. Крім того, такому абітурієнту є пріоритет навчання за кордоном, що також збільшує його шанси на успіх і зберігає високий соціальний статус. В даному випадку визначального значення набуває соціальне середовище та оточення індивіда. Принаймні освіта дає нам атестати або дипломи, необхідні для занять багатьма видами діяльності. Простеження життєвого шляху учнів середніх шкіл Вісконсіна, обраних навмання, виявило високу взаємозалежність між рівнем освіти, чи кількістю років, проведених у навчальному закладі, та успіхом у роботі.[6] Проте водночас виявилось, що у досягненні у роботі впливають інші чинники, наприклад розумові здібності людини, соціально-економічний статус його батьків та вплив інших людей.

Паралельним взаємозалежним процесом стає поглиблення комерціалізації та бюрократизації системи української освіти. Це, в свою чергу, впливає як якісна складова, а й створює сприятливі умови для легітимації цього

явища. Наприклад, «за останні 15 років частка «платників» у державних ЗВО збільшилася з 23 до 57%, а якщо брати абсолютні цифри, то отримаємо їх шестикратне збільшення». Таким чином, ті, хто навчається, не орієнтовані на здобуття знань і навичок, залишаються на вершині ієрархічних сходів. Відрахування таких студентів, як правило, не здійснюється, оскільки спричиняє економічну недоцільність для закладів освіти. В результаті, зважаючи на зниження вимог до інтелектуальних здібностей та компетенцій, знижується і загальний рівень професійної підготовки на виході.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, ми приходимо до висновку, що різноманіття можливостей створює умови для високої соціальної рухливості молодих людей. Пересування по вертикалі знаходяться у прямій залежності від аскриптивного статусу та соціально-економічного середовища, в якому знаходиться індивід. Вибір престижного закладу освіти певною мірою сприяє руху нагору. Важливе значення набуває наявність знань, умінь та навичок, оскільки якісній освіті, властива орієнтація на здійснення відбору найбільш обдарованих та здібних. Це одне з основних завдань інституту освіти, закладає принцип його функціонування. Причому важливим моментом є інституціоналізація культурного капіталу, тобто присудження індивіду академічних кваліфікацій.

Не зважаючи на актуальність питання якості освіти неможливо суперечити, що освіта – це «соціальний ліфт». Але стратифікація в освіті та відтворення нерівності у вигляді освіти можливі лише у поєднанні з іншими аспектами, а саме, високий аскриптивний статус, наявність зв'язків, матеріальний добробут, успіх та особисті якості.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова Н. Сучасне студентство у контексті формування національної еліти України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2010. № 14. С. 30–32.
2. Алексієвець М., Алексієвець Л. Наука у системі реформування вищої школи в контексті Закону України «Про вищу освіту». Україна-ЄвропаСвіт. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: : Історія, міжнародні відносини. 2014. Вип. 14. С. 33–40.
3. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»; Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України ; Львівськ. рег. ін-т держ. управління. Львів, 2007. 21 с.
4. Бурачек І. В., Кравчук К. М. Глобалізація вищої освіти та її наслідки для України. Державне управління економічними процесами. 2015. № 3.

5. Вербицька А. В. Удосконалення державної політики в сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до Європейського освітньо-наукового простору: дис. ...канд. наук з державного управління : 25.00.02. Чернігів, 2017. 234 с.

6. Гаращук О. В., Куценко В. І. Інноваційний шлях розвитку вищої освіти в Україні: концептуальні основи. Економіка і регіон. 2014. № 1. С. 135–143.

7. Довбня О., Сич Д. Вища освіта Великої Британії. Студентський історико-педагогічний альманах. Вип. 2. Історія університетської освіти: виникнення, становлення, розвиток: збірн. наук. праць молодих дослідн. За ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 90–96.

References:

1. Aver'ianova N. Suchasne studentstvo u konteksti formuvannia natsionalnoi elity Ukrainy. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2010. № 14. S. 30–32.

2. Aleksiievets M., Aleksiievets L. Nauka u systemi reformuvannia vyshchoi shkoly v konteksti Zakonu Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». Ukraina-YevropaSvit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia: : Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny. 2014. Vyp. 14. S. 33–40.

3. Andreichuk S. K. Derzhavne upravlinnia reformuvanniam vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti Bolonskoho protsesu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. nauk z derzh. upravlinnia: spets. 25.00.01 «Teoriiia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia»; Nats. akad. derzh. upr. Pry Prezydentovi Ukrainy ; Lvivsk. reh. in-t derzh. upravlinnia. Lviv, 2007. 21 s.

4. Burachek I. V., Kravchuk K. M. Hlobalizatsiia vyshchoi osvity ta yii naslidky dlia Ukrainy. Derzhavne upravlinnia ekonomichnymy protsesamy. 2015. № 3.

5. Verbytska A. V. Udoskonalennia derzhavnoi polityky v sferi vyshchoi osvity Ukrainy v konteksti intehratsii do Yevropeiskoho osvitho-naukovoho prostoru: dys. ...kand. nauk z derzhavnoho upravlinnia : 25.00.02. Chernihiv, 2017. 234 s.

6. Harashchuk O. V., Kutsenko V. I. Innovatsiinyi shliakh rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini: kontseptualni osnovy. Ekonomika i rehion. 2014. № 1. S. 135–143.

7. Dovbnia O., Sych D. Vyshcha osvita Velykoi Brytanii. Studentskyi istoryko-pedahohichniy almanakh. Vyp. 2. Istoriiia universytetskoï osvity: vynykнення, stanovлення, rozvytok: zbirn. nauk. prats molodykh doslidn. Za red. O.Ie. Antonovoi, V.V. Pavlenko. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2013. S. 90–96.